

Комісаренко Анна Олександрівна,

аспірантка кафедри суспільного розвитку і суспільно-владних відносин,

НАДУ, м. Київ

ORCID 0000-0001-7516-7743

УДК 35:334

doi: 10.34213/db.21.01.23

ПАНДЕМІЯ COVID-19 ЯК КАТАЛІЗАТОР СОЦІАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

У статті здійснено аналіз соціального підприємництва як важливого сегменту розвитку української економіки, управлінської та соціальної сфери. Окреслено сучасні негативні фактори, які впливають на розвиток соціального підприємництва та соціально орієнтованого бізнесу. Визначено, що соціальне підприємництво та соціально відповідальний бізнес найбільше страждають від економічної невизначеності та відсутності ефективної державної антикризової політики управління під час пандемії. До соціальних перетворень у сфері соціального підприємництва під час COVID-19 віднесено цифрову технологічну трансформацію, поліпшення якості та збільшення соціальних зв'язків, обміну досвідом та ідеями серед інкубаторів, акселераторів фондів та агентів підтримки.

Ключові слова: соціальне підприємництво; соціальні зв'язки; пандемія; цифрова трансформація; соціально відповідальний бізнес; інвестиції.

Постановка проблеми. Кризи різного рівня складності характерні для всіх стадій розвитку СП і можуть активізуватися в складних і невизначених ситуаціях на короткочасний або тривалий строк, однак наростання проблем, аж до передчасного закриття соціально відповідального бізнесу та СП, підтвердили відсутність адекватних стратегій антикризового державного управління.

Сьогодні така ситуація склалася завдяки залежності СП та соціально відповідального бізнесу від своїх покупців, постачальників, співробітників в єдиному ланцюжку в умовах тимчасового призупинення бізнес-процесів, включаючи збої в логістиці.

У зв'язку з цим існує об'єктивна необхідність визначення характеру соціальних перетворень під час пандемії, а також формування та вдосконалення методів і механізмів антикризового управління СП та соціально орієнтованим бізнесом, включаючи протидію кризовим явищам і оцінку результативності їх застосування на різних стадіях розвитку організацій, включаючи об'єктивну необхідність реалізації цифрових технологічних трансформацій в сучасному соціально відповідальному бізнесі, з урахуванням актуальності вирішення завдань виживання в умовах подолання управлінської, соціальних та економічних наслідків пандемії.

Аналіз останніх публікацій. Сутність підприємництва як сфери діяльності людини ґрунтовно викладено у роботах П. Друкера, К. Маркса, А. Сміта, Й. Шумпетера. Такі сучасні українські дослідники, як В. Бакуменко, І. Герчикова, А. Дегтяр, О. Кужель, В. Ляшенко та М. Надолішній розглядають принципи формування соціального підприємництва та фактори сприяння його розвитку. Соціальні зв'язки як соціальні перетворення у сфері соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу розглядаються в роботах О. Бігняк, Г. Осовська, О. Сандакова та ін. Однак, незважаючи на численні дослідження, питання ґрунтового дослідження пандемії коронавірусу як катализатора соціальних перетворень постає надактуальним.

Мета статті – визначити характер соціальних перетворень в сфері соціального підприємництва під час пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні масштабні дослідження впливу COVID-19 на соціальний бізнес поки що не проводились, стверджується у статті “Соціальне підприємництво та COVID-19: як подолати кризу?” від Української соціальної академії, координати соціального бізнесу, що “допомагає людям та надихає їх втілити ідеї соціальних змін у бізнес, що стабільно зростає, за допомогою освітніх курсів і менторів, котрі діляться здобутим у бізнесі досвідом” [4].

Проте більш детальні пошуки інформації та робота з результатами опитування 111 учасників – представників малого та середнього бізнесу

(опитування проводилось у період з 15 по 21 травня 2020 р.) в межах проекту “Unlimit Ukraine” від Європейської Бізнес Асоціації під час пандемії показав, що більшість соціальних підприємств втратили від 50 до 75 % прибутку [2].

Європейська Бізнес Асоціація – проект, який “дозволяє підприємцям отримати консультації та проводити діагностику свого бізнесу. За даними ЄБА, на сьогодні проект налічує тисяча вісімсот шістдесят одного учасника”, йдеться у статті “Третина малих підприємців втратили більше 50 % доходів” [3].

Майже половина власників СП, соціально орієнтованого бізнесу, малого бізнесу та мікробізнесу втратили за період пандемії до 50 % доходів, а майже десята частина опитаних підприємців розглядають варіант остаточного закриття свого бізнесу. Окремим наслідком пандемії багато власників малого бізнесу вказують на зростання дебіторської заборгованості [3].

Не все так погано у 14 % опитаних підприємців по всій Україні, у них дохід не змінився або навіть зріс. Варто зауважити, що їх діяльність була пов'язана з продовольчими товарами та аптеками. За оцінками самих власників (38 %), аби відновитися та повернутися до “комфортних” доходів та стабільного розвитку, СП та малому бізнесу потрібно два роки та стратегія антикризового державного управління у сфері соціально орієнтованого бізнесу [2].

Важливим показником соціальних перетворень всередині СП та соціально відповідального бізнесу є збереження рівня заробітної плати для працівників на колишньому рівні, тим самим не знижуючи рівень життя працівників соціально вразливих категорій населення. За даними опитування від проекту “Unlimit Ukraine”, 48 % засновників СП та соціально відповідального бізнесу зберегти зарплату співробітників на колишньому рівні. “З іншого боку, 29 % респондентів повідомили про те, що змушені були знизити зарплати, а 19 % – що їм довелося відправити своїх співробітників у неоплачувану відпустку” [4].

За даними Опендатабот, зараз в Україні налічується більше 1,9 млн підприємців, з них 927 тис. мають податковий борг. Податковий борг 735 тис.

фопів зможуть погасити у зв'язку з карантинном, їх борг складає менше 5 % від загальної суми боргу фоп. “Таку ініціативу запропонував ввести Президент України Володимир Зеленський. Державний бюджет втратить 400 млн грн. Це невелика сума – близько 5 % від загального боргу, який зараз складає 7,2 мільярдів гривень”, вказано на сайті Опендатабот, “таке рішення Президента схоже на хорошу оптимізацію кредитного портфелю: пробачити борги 80 % й втратити лише 5% від загальної суми”, – коментує Олексій Іванкін, засновник Опендатабот [1].

За статистикою платформи Опендатабот, “український бізнес починає відновлюватись після карантину – так, у вересні кількість відкритих підприємств та нових вакансій майже наблизилась до докарантинного рівня. І це значить, що зараз саме час боротись наслідками пандемії” [2].

Михайло Мельник, засновник Української соціальної академії, наголошує, що “в кризовий час загострюються існуючі соціальні проблеми – і потреба у нестандартних рішеннях та соціальних інноваціях зростає”. М. Мельник також звертає увагу, що “під час пандемії COVID-19 ми бачимо, що традиційні шляхи вирішення проблем не працюють. І тому зараз нам, як ніколи, потрібні соціальні інноватори – люди, які знаходять нові способи для допомоги іншим” [4]. Знаково, що саме для СП та соціально відповідального бізнесу на платформі УСА провели безкоштовну онлайн-конференцію “Social Navigator”, що була присвячена способам адаптації до нових економічних реалій в умовах управлінської та соціальної кризи для ефективної стратегії продажів та розвитку бізнесу.

У минулорічному звіті Всесвітнього економічного форуму, що був присвячений викликам, з якими стикнулись соціальні підприємці, особлива увага приділялася саме ролі успішних лідерів під час пандемії: “зараз нам потрібні успішні лідери – не лише для того, щоб допомогти найуразливішим категоріям населення, а й “перезавантажити” українське суспільство” [5].

А перезавантаження українського суспільства під час пандемії та в постковідний період потрібен, адже “за оцінками Світового банку, цього річ

понад 420 мільйонів людей опиняться за межею бідності – це нівелює результати роботи соціальних ініціатив з 2016 року”.

Розуміючи, що СП та соціально орієнтований бізнес по всьому світу під час пандемії зазнають значних втрат, 60 провідних організацій змін створили COVID Response Alliance for Social Entrepreneurs (Альянс реагування на COVID-19), головна мета якого – “допомога соціальним підприємцям та боротьба з наслідками пандемії коронавірусу” [6].

За результатами дослідження групи зарубіжних вчених (J. M. Pollack, E. M. Vanepps та A. F. Hayes), що викладене у статті “The moderating role of social ties on entrepreneurs’ depressed affect and withdrawal intentions in response to economic stress” [11], виходить, що чисельна кількість соціальних зв’язків під час кризових ситуацій, таких як пандемія, допомагає максимально ефективно мінімізувати негативні наслідки управлінської та соціально-економічної кризи, а також запобігає необхідності закрити свій бізнес. До того ж самоізоляція, локдаун та соціальне дистанціювання – чудова можливість активізувати роботу онлайн, налагодити доставку товарів чи послуг додому, напрацювати клієнтську базу даних.

Саме у соціальних зв’язках світова спільнота вбачає вихід з соціально-економічної та управлінської кризи під час пандемії. “Потреба соціальних підприємців у підтримці ніколи не була нагальнішою” [2].

Одним із найпотужніших ринків соціального капіталу є SOCAP [12]. Це провідна світова платформа для руху до соціально справедливої та стабільної економіки. Навколо SOCAP об’єднуються групи соціальних підприємців, інвесторів, керівників фондів та некомерційних організацій, урядових та політичних лідерів, творців, корпорації, науковців та не тільки. Завдяки обміну досвідом та цифровим технологіям, SOCAP стимулює інвестиції у СП та соціально орієнтований бізнес ще з 2008 р. Сьогодні SOCAP провів віртуальний саміт “Global Impact” для привернення уваги до СП та соціально відповідального бізнесу та залучення інвестицій до цих категорій бізнесу.

Відкритий форум для розвитку соціального підприємництва та соціально орієнтованого бізнесу – NextBillion, заснований в Інституті Вільяма Девідсона в Університеті Мічигану (William Davidson Institute at the University of Michigan).

Спочатку NextBillion задумувався як блог-чат для бізнесменів, економістів, управлінців, громадських діячів, політиків, усіх, хто має на меті змінити світ на краще та здолати бідність, соціальну нерівність, расизм і т.п. Сьогодні NextBillion – це глобальна платформа, сайт, де провідні підприємці, керівники ГО, політики, науковці не лише публікують статті та обмінюються досвідом, бізнес-ідеями але й встановлюють нові соціальні зв'язки, знаходять інвестиції, донати. На сайті регулярно оновлюється контент з інтерв'ю з лідерами думок, які формують сектор соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу; є розділ з вакансіями, блоги відомих письменників та публіцистів, календар важливих подій [9].

Цікавим досвідом підтримки СП та соціально відповідального бізнесу всередині країни є альянс Emprendedores Frente al COVID-19 в Латинській Америці – мережа організацій, які прагнуть підтримати підприємців континенту, які постраждали під час управлінської, суспільно-економічної кризи внаслідок пандемії. Соціально активні бізнесмени, латиноамериканські інкубатори, акселератори, фонди та агенти підтримки в ефективній колаборації протистоять кризі як агенти змін та забезпечують тисячі громадян роботою [7].

Український досвід підтримати соціальних інноваторів реалізується, наприклад, в програмах Української соціальної академії “Акселератор соціального підприємництва” та “Менеджмент соціальних інновацій”. Завдяки діяльності Української соціальної академії готуються “до запуску більше ніж 100 соціальних підприємств різноманітної спрямованості: від допомоги людям з інвалідністю до освітніх проєктів” [4].

Наслідки пандемії коронавірусу прискорили розвиток цифрового середовища СП та соціально відповідального бізнесу, здійснюючи цифрову трансформацію, адже успішні рішення окремих СП дозволили визначити цифрові перетворення як ключовий тренд цивілізації під час пандемії та

постковідного часу. Наприклад, громадська організація “Запоріжжя без сміття”. Основна мета діяльності ГО “Запоріжжя без сміття” – сприяння розвитку культури поводження з відходами, заснованої на принципах запобігання утворенню, повторного використання, переробки, компостування відходів у м. Запоріжжя та Україні в цілому. ГО через популярні соціальні мережі здійснює збір коштів на провадження екопрограм з сортування сміття, проводить екочеленджі, спрямованні на освіту та навчання, розвиток громади, адвокацію.

Група компаній “Veterano Group” та піцерії “Veterano Pizza” були засновані Леонідом Остальцевим у 2015 р., колишнім учасником бойових дій АТО. Мережа закладів харчування приймає на роботу виключно ветеранів АТО для подальшої соціалізації особливо вразливої категорії людей після повернення з війни. Соціалізація учасників бойових дій, залучення ветеранів до мирної роботи мінімізує ризики депресії, самогубств, посттравматичного синдрому, алкоголізму і т.д. Завдяки цифровим технологіям, мережа закладів харчування у період пандемії та локдауну налагодила систему доставки готових страв додому, що дозволило зберегти співробітників та зарплату для них.

Студія Zelenew – “студія дизайнерських рішень з переробленого пластику та лабораторія досліджень вторинного застосування пластикових відходів”, заснована ще й 2014 р. Старий непотрібний пластик перероблюється на дизайнерські предмети інтер'єру. Під час пандемії та локдауну завдяки соціальним мережам та цифровим технологіям була налагоджена доставка виробів до споживачів та розширена мережа збору вживаного пластика від населення, що теж дозволило не припинити роботу СП та соціально відповідального бізнесу.

Але ефекти реалізації цифрових технологій мають не тільки позитивний вплив на розвиток соціальної діяльності суспільства, але можуть стати загрозою виживання і розвитку соціально орієнтованих бізнесів, які намагаються монетизувати цифрові переваги. Цифрові технології можуть виявитися згубними для соціальних підприємств завдяки впливу нових, неврахованих факторів.

Дані часто стають незахищеними в межах каналів соціальних медіа і, якщо врахувати скільки людей ними користується, соціальні медіа є серйозним джерелом витоку інформації. Як пояснює Джозеф Штейнберг, засновник та генеральний директор “допомагає їм у здійсненні протиправної діяльності” [8].

Як пояснює Джозеф Штейнберг, засновник та генеральний директор проекту “SecureMySocial”, який покликаний допомагати бізнесу ефективно використовувати соціальні мережі та нівелювати можливі негативні наслідки їх застосування: “соціальні медіа можуть забезпечувати хакерів інформацією, яка в значній мірі допомагає їм у здійсненні протиправної діяльності” [8].

В опитуванні Panda Security, компанії, що вже більше 20 років забезпечує комп’ютерну та ІТ-безпеку для СП та соціально відповідального бізнесу в тому числі по всьому світу, взяли участь представники малого та великого бізнесу, що мають представництва у соціальних мережах. Більше 1/5 від усіх опитаних внаслідок роботи із соціальними мережами та не дотримання правил медіаграмотності позбулися конфіденційної інформації. Серед загроз роботи шкідливого програмного забезпечення через соцмережі, 35 % зазвали фінансових збитків [10].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В екосистемі соціального підприємництва з’явилися перші можливості, які допоможуть протидіяти наслідкам пандемії. На прикладі українських соціальних підприємств та соціально відповідального бізнесу та світових альянсів та платформ підтримки СП та соціально відповідального бізнесу можемо стверджувати, що до соціальних перетворень під час пандемії треба відносити: збільшення та поліпшення соціальних зв’язків як спосіб нівелювати негативні наслідки управлінської та соціально-економічної кризи; прискорений розвиток цифрових технологій для віртуального спілкування, розширення клієнтської бази, поліпшення зворотного зв’язку, доставки послуг, інформації чи товару до споживача під час самоізоляції та локдауну, враховуючи і загрози недотримання ІТ-безпеки.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні технологій антикризового управління соціальними підприємництвами та соціально відповідальним бізнесом.

Список використаних джерел

1. Президент готовий списати заборгованість 80 % фопів у зв'язку з карантинном. *opendatabot.ua*. 2021. URL: <https://opendatabot.ua/blog/487-fop-debt> (дата звернення: 05.05.2021).
2. Соціальне підприємництво та COVID-19: “як подолати кризу?”. *Українська соціальна академія*. 2020. URL: <https://social-academy.com.ua/about/> (дата звернення: 03.05.2021).
3. Третина малих підприємців втратили більше 50 % доходів. *eba.com*. 2020. URL: <https://eba.com.ua/tretyna-malyh-pidpryyemtsiv-vtratyly-bilshe-50-dohodiv/> (дата звернення: 12.05.2021).
4. Українська соціальна академія. URL: <https://social-academy.com.ua/about/> (дата звернення: 1.06.2021).
5. COVID-19 Action Agenda Leaders on the Front Line: Why Social Entrepreneurs Are Needed Now More than Ever. *Word Economic Forum*. URL: http://www3.weforum.org/docs/COVID19_SocEnt_Alliance_Report_2020.pdf (дата звернення: 02.05.2021).
6. COVID Response Alliance for Social Entrepreneurs. 2020. URL: <https://www.weforum.org/covid-alliance-for-social-entrepreneurs#:~:text=The%20COVID%20Response%20Alliance%20for,respond%20to%20the%20second%20wave> (дата звернення: 05.05.2021).
7. Emprendedores Frente al COVID-19. URL: <https://www.emprendedoresfrentealcovid19.org/> (дата звернення: 25.05.2021).
8. Johnson C. How Social Media Jeopardizes Data Security. *Cynthia Johnson. entrepreneur.com*. 2021. URL: <https://www.entrepreneur.com/article/272459> (дата звернення: 15.05.2021).
9. Nextbillion. URL: <https://nextbillion.net/> (дата звернення: 05.05.2021).
10. One out of five businesses are infected by Malware through Social Media. *pandasecurity.com*. 2020. URL: <http://www.pandasecurity.com/mediacenter/social-media/uh-oh-one-out-of-five-businesses-areinfected-by-malware-through-social-media> (дата звернення: 12.05.2021).

11. Pollack J., Vanepps E., Hayes A. The moderating role of social ties on entrepreneurs' depressed affect and withdrawal intentions in response to economic stress. *Journal of Organizational Behavior*. 2020. № 33. С. 789–810.
12. SOCAPGlobal. URL: <https://socapglobal.com/about-us/> (дата звернення: 5.05.2021).

References

1. Prezydent hotovyi spysaty zaborhovanist 80% fopiv u zviazku z karantynom (2021). [The President is ready to write off the debt of 80% of FOPs due to quarantine]. URL: <https://opendatabot.ua/blog/487-fop-debt> [in Ukrainian].
2. Sotsialne pidpriemnytstvo ta COVID-19: "yak podolaty kryzu?" (2020). [Social Entrepreneurship and COVID-19: "How to Overcome the Crisis?"]. URL: <https://social-academy.com.ua/about/> [in Ukrainian].
3. Tretyna malykh pidpriemtsiv vtratyly bilshe 50% dokhodiv" (2020). [One third of small entrepreneurs lost more than 50% of income]. URL: <https://eba.com.ua/tretyna-malyh-pidpriemtsiv-vtratyly-bilshe-50-dohodiv/> [in Ukrainian].
4. *Ukrainska sotsialna akademiia* (2021). [Ukrainian social academy]. URL: <https://social-academy.com.ua/about/> [in Ukrainian].
5. COVID-19 Action Agenda Leaders on the Front Line: Why Social Entrepreneurs Are Needed Now More than Ever (2020). URL: http://www3.weforum.org/docs/COVID19_SocEnt_Alliance_Report_2020.pdf.
6. COVID Response Alliance for Social Entrepreneurs (2020). Elektronik resource. URL: <https://www.weforum.org/covid-alliance-for-social-entrepreneurs#:~:text=The%20COVID%20Response%20Alliance%20for,respond%20to%20the%20second%20wave>.
7. Emprendedores Frente al COVID-19 (2020). Elektronik resource. URL: <https://www.emprendedoresfrentealcoronavirus.org/> [in English].
8. Johnson, C. (2021). How Social Media Jeopardizes Data Security. URL: <https://www.entrepreneur.com/article/272459> [in English].
9. Nextbillion (2021). Elektronik resource. URL: <https://nextbillion.net/>.
10. One out of five businesses are infected by Malware through Social Media (2020). URL: <http://www.pandasecurity.com/mediacenter/social-media/uh-oh-one-out-of-five-businesses-areinfected-by-malware-through-social-media>.
11. Pollack J., Vanepps E., Hayes A. (20202020). The moderating role of social ties on entrepreneurs' depressed affect and withdrawal intentions in response to economic stress. *Journal of Organizational Behavior*, 33, 789–810.
12. SOCAPGlobal (2021). URL: <https://socapglobal.com/about-us/>.

Komisarenko A. O.,

*Postgraduate Student of the Department of Public Development
and Public Power Relations,*

NAPA, Kyiv

ORCID 0000-0001-7516-7743

Pandemic Covid-19 as a catalyst for social changes

The article contains an analysis of social entrepreneurship as a major segment of the development of the Ukrainian economy, management and social overheads. Social entrepreneurship is one of the important segments of the development of the Ukrainian economy and the scope of public administration, by contrast, it is social entrepreneurship (thereinafter – SE) that undergoes the most changes under the influence of environmental factors under the influence of fluctuating economic situations of today: the mutual dependence of all sectors of the economy and public administration; implementation of JFO and occupation of the Autonomous Republic of Crimea; materials escalation and supplies, as a consequence the rising cost of housing and public utilities for companies – entrepreneurs; liability for technological changes in the subject of sale or production methods; realizable price and non-price competition with commodity-based on small and medium-sized businesses; demand for ongoing and long-term finance, a major portion of which are grant scheme; the pandemic Covid-19 that it has long grown from a medical crisis to a business crisis.

Pulling power of economic uncertainty and the shortage of an effective state anti-crisis management policy on SE and socially responsible business is more significant than on corporate business, protected from additional expenditure for the development of the social sphere of Ukraine. The activities of the SE and socially responsible business are characterized by an early response to market factors, which, on the one part, leads to greater susceptibility to market trends, but, on the other part, produce long-term threats to the business, which does not have protective potential against rapid changes leading to its death.

Modern negative impacts that impinge on the development of social entrepreneurship and socially responsible business have been qualified. It is determined that social entrepreneurship and socially responsible businesses suffer most from economic uncertainty and the lack of an effective state anti-recessionary management policy during the pandemic. Social changes in the field of social entrepreneurship during COVID-19 include digital technological transformation, improvement of quality and increase of social ties, exchange of experience and ideas among incubators, accelerators of funds and support agents.

Keywords: social entrepreneurship; social ties; pandemic; digital transformation; socially responsible business; investment.

Надійшла до редколегії 20.05.2021 р.

